

законодавство та судова практика. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.justinian.com.ua>. 14. Шевчук С. Свобода вираження поглядів: практика Європейського Суду з прав людини у порівняльній перспективі / С. Шевчук. – К.: Видавництво “Реферат”. 2005. – 192 с. 15. Щорічний звіт про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського Суду з прав людини у 2011 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.minjust.gov.ua>.

УДК 342.5

І. Жаровська

Національний університет “Львівська політехніка”

СУБСТАНЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО У ПРАВОВІЙ ПРИРОДІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

О Жаровська І., 2014

Розглянуто питання місця і ролі національної субстанції у державно-творчих процесах. Особливу увагу приділено національному духу, національному менталітету та національній свідомості особистості у державно-владному механізмі. Здійснено спробу визначити національну субстанцію у трансформаційній парадигмі сучасного суспільства.

Ключові слова: державна влада, правосвідомість, менталітет, національна субстанція, народ, нація.

I. Zharovska

THE SUBSTANCE OF THE LEGAL NATURE OF THE NATIONAL GOVERNMENT

The article examines the place and role of the national state and the substance of the creative process. Particular attention is paid to the national spirit, national mentality and national consciousness of the individual in public-power mechanisms. Attempting to determine the national substance in transformational paradigm of modern society.

Key words: state power, justice, mentality, national substance, people, nation.

И. Жаровская

СУБСТАНЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО В ПРАВОВОЙ ПРИРОДЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ

Рассматривается вопрос места и роли национальной субстанции в государственно-творческих процессах. Особое внимание уделено национальному духу, национальному менталитету и национальному сознанию личности в государственно-властном механизме. Осуществляется попытка определить национальную субстанцию в трансформационной парадигме современного общества.

Ключевые слова: государственная власть, правосознание, менталитет, национальная субстанция, народ, нация.

Постановка проблеми. Українська держава декларувала курс на “олюднення влади” шляхом визнання народу її єдиним джерелом, формування такого інституційного виміру державно-владних відносин, щоб визнавав людину, її права та свободи, законні інтереси найбільшою соціальною цінністю. Для формування правової політики на демократичній правовій основі повинен відбуватися розумний діалог між державою та громадянським суспільством. Громадянське

суспільство і державна влада взаємовпливають, детермінуються та обмежуються одне одним. Сучасний соціум виражає власні позиції з приводу державотворчих питань, ґрунтуючись на історичних спадкових інтенціях, традиціях, ідеях, принципах та парадигмах. Громадська думка не може виникнути без історико-ментального “фундаменту”.

Дослідження цього аспекту державно-владної парадигми видається нам актуальним як з герменевтичної, так і з раціональної позиції, як можливості встановлення пропорцій національного, міжнародного та глобалізаційного у правовій системі окремої держави.

Мета дослідження – вирішити проблемне питання ролі, місця та значення національної ідеї, менталітету народу, державницької традиції й історичного досвіду (назвемо це єдиним терміном – національна субстанція) у державно-владному механізмі.

Стан дослідження. Вивчення феномену влади та пов’язаних з нею проблем має давню історію. Її дослідженням займалися такі філософи і правознавці, як: Платон, Арістотель, Н. Макіавеллі, Ж. Боден, Т. Гоббс, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Л. Монтеск’є, М. Вебер, Г. Ласуелл та ін. Сучасні правові проблеми влади висвітлювались у працях Ю. Барабаша, В. Журавського, А. Козловського, М. Козюбри, А. Колодія, І. Кресіної, С. Сливки та ін. Вказані автори збагатили теоретичний понятійний та методологічний апарат державотворчих процесів. Поряд із цим сучасна правова та політична реальність вимагає ширшого дослідження національної сутності державної влади, її змін у глобалізаційний та трансформаційний період.

Виклад основних положень. Державна влада як складний соціальний і правовий феномен існує з часів появи самої держави, переходу від соціально-неоднорідного суспільства. Зрозуміло, що у процесі генезису відбувається розвиток, модифікація та видозмінення цього явища. Однак вказаний процес встановлює онтологічний плацдарм існування державної влади. Методом спроб, помилок, варіацій та відхилень суспільство сприймає ті державницькі ідеали та принципи, які є прийнятними, ціннісними та визнаними саме у межах цього соціуму. Саме народ (усі разом і кожен окремо) відіграє певну роль у розвитку суспільства, в історичному процесі загалом. Насамперед – це суб’єкт політичної боротьби, політичної діяльності в усіх її формах і проявах. Народ як суб’єкт у політиці завжди був джерелом цілеспрямованої, конкретної політичної діяльності.

Як вказують українські теоретики, відмінності у відношенні використання правовою спадщиною виводять на глибокі зміни у розумінні розвитку правових систем сучасності, їх поділу на два різновиди: віддиференційовані і недиференційовані. У перших правових системах право існує як відокремлене, порівняно самостійне явище по відношенню до релігії, моралі, звичаю, політики. І навпаки, у недиференційованих правових системах право нерозривно пов’язане з іншими регуляторами і цінностями. Віддиференційовані правові системи утворюють дві правові сім’ї: родини романо-германського (континентального) права і сім’я загального (прецедентного) права. У складі останніх правових систем: релігійна правова сім’я; традиційна (звичаєво-правова) сім’я; євразійська (ідеологізована) правова сім’я; далекосхідна правова сім’я [8, с. 75].

Погоджуючись з позицією цитованого автора, ми б дещо змінили акценти. На нашу думку, потрібно говорити про те, що кожна правова система не може існувати як окремо відділена від інших складових політичного соціуму підсистем. У такому випадку право стає неефективним та нелегітимним, пропадає повага до вказаного права, формується правовий нігілізм або правовий інфантилізм, інші деформаційні процеси у державно-владній підсистемі. Для підсилення власного тлумачення звернемось до класиків. “Багато речей, – пише Монтеск’є, – керують людьми: клімат, релігія, закони, принципи правління, приклади минулого, нориви, звичаї, як результат усього цього утвориться загальний дух народу [1, с. 59]. Продовжимо про те, що імплементація, узгодження певних історичних цінностей соціуму, національних ідей та принципів, ментальних особливостей та моральних аксіологем у правову та політичну систему сприятиме правильності, адекватності як правотворчого, так і правореалізаційного процесу у державі.

Проходячи через період радикальної державотворчої трансформації, сучасне українське суспільство знаходиться на шляху “долання перепон” і тому особливо гостро реагує на деформацію ціннісних для нього субстанцій. Враховуючи неефективність багатьох запозичених правових норм, можна очікувати підвищення інтересу до власної правової спадщини.

Первинною національною спадщиною у контексті державотворення, на нашу думку, є національний дух. Нація – одноетнічний чи багатоетнічний народ, сформований як єдина природно-історична спільність навколо титульно-етнічної групи на її історичній території у формі державного утворення, із символами – назвою держави, мовою, прапором, гербом – титульно-етнічної частини народу [4, с. 22–23]. Одним із перших, хто розглядав особливості народного розуміння державотворення, був Г. Гроцій. Він започатковує традицію виводити націю від громадянства, спільного уряду, спільних кордонів, правових державних структур. Етнічне та соціальне походження, традиції, культурні, мовні та інші особливості тут вважаються другорядними або ж взагалі не беруться до уваги. За такими націями, об’єднаними спільною волею, лояльністю до держави, спільними інтересами і символами, поступово утвердилися характеристики “соціальних націй”, “націй-держав”, “політичних націй” [5, с. 29].

Загальний дух нації – це сукупність, яка дає можливість зрозуміти, що становить відмінність і єдність цієї спільності людей. Дух є сукупність з фізичних, соціальних і моральних інтенцій, притаманних саме цьому народу чи нації, тобто певний спосіб життя і суспільних відносин, який, виступає як результат впливу комплексу фізичних і моральних чинників, з плином часу змодельовати певну спільність людей.

У підсумку, поняття “загальний дух народу” або нації виконує дві функції: воно дає змогу згрупувати окремі особистості під егідою однієї національної ідеології. Крім того, уможливорює регулювати суспільне життя на основі моральних принципів справедливості, добра, рівності, свободи та інших моральних, визнаних усім народом цінностей. Національний дух повинен формувати дух національного права, тобто загальновизнані цінності є показниками, векторами розвитку правової системи держави.

Другим елементом національної субстанції у державно-владній парадигмі є, на нашу думку, правовий менталітет. Він створює своєрідну структуру психологічних правових уявлень народу, у якій розвиваються державно-владні відносини. Менталітет описує саме специфіку відображення зовнішнього світу, що зумовлює специфіку способів реагування доволі великої спільноти людей. Це – вихідна психологічна “матриця”, яка спрямовує і озмістовлює взаємовідношення етнічної групи, індивіда і світу.

Правовий менталітет містить у собі як нижні поверхи суспільної та індивідуальної психології, у яких містяться потенціали смислоутворення, так і правосвідомість, але не в традиційному сенсі, а з погляду її орієнтованості, вибірковості, налаштованості, тенденційності, а також культурної специфіки. Введення категорії “правовий менталітет” Р. Байніязов виправдує тим, що “уловлювання” правових ейдосів, які складно піддаються рефлексії, вимагає не тільки правораціонального пояснення, але й інтуїтивного проникнення у вихідні елементи правової сфери соціуму, тобто пов’язує його існування з наявністю нераціональних механізмів життєвого розуміння права [2, с. 32].

Менталітет відтворює стереотипи рефлексії, імідж екзистенції, соціоцінності, егонастанови, автономно-селективні феномени вибору і релевантні ейдетико-моделі світу й соціуму, модуси культурної адаптації, логічної, антропологічної, історичної, онтологічної рефлексії про людину, державу, епоху в обрисах національного життя. Національний менталітет поєднує представників нації завдяки відчуттю спільного попереднього досвіду і очікуванню такого досвіду у майбутньому [13, с. 160].

Український правовий досвід розцінюється науковцями неоднозначно. Зокрема, С. Сливка, вказуючи на позитивне значення правового досвіду, визначає, що “...основними ментальними атрибутами позитивного права слід вважати: наявність захисту гідності людини; ставлення до освіти й науки; ставлення до влади; співвідношення форм власності; відродження історико-правових цінностей у національному праві; ступінь вмісту моральних норм у позитивному праві; причетність до наказового права; дотримання задекларованих зобов’язань; відображення зов-

нішньої мирної політики; існування взаємовигідних відносин з іншими державами, націями, що відображається на підсвідомому рівні в культурології національного права” [10, с. 193].

Проте деякі науковці говорять про девіаційні вияви національного спадку. Наприклад, В. Шишко вказує, що “...весь наш історичний досвід мав швидше негативний характер, тобто вчив тому, як не потрібно розуміти право і як не слід організувати суспільне життя” [12, с. 7].

Ми ж, встановлюючи значення досвіду, вкажемо на таке:

1. Українське державотворення в історичному аспекті містило як позитивні, так і негативні прояви, що є природним для будь-якого процесу розвитку. Однак категоричне ставлення виключно з негативного боку є дещо перебільшеним. Історія знає багато історичних етапів, коли українські землі могли б бути прикладом формування державно-владних інституцій, назовемо хоча б Київську Русь, Галицько-Волинську державу, Козацьку Державу. Нерідко у правових ідеях українці випереджали навіть сучасну передову Європу. Наприклад, відома Декларація прав народів була озвучена на Американському континенті у 1775 р., коли окремі штати оголосили війну Британській короні, а у Франції – у 1789 р. Тоді як право українського народу на свою самовизначеність проголосив П. Орлик у своїй Конституції ще у 1710 р. [7, с. 19].

2. Негативний досвід формування державної влади не можна абсолютно відкидати. Він дає можливість не повторити помилок минулого, тобто це вже певна ціннісна характеристика для розвитку та удосконалення правової системи сучасної України.

Третім елементом, що формує та здійснює вплив на державну владу, можна вважати національну свідомість особистості. Національне або природне у правосвідомості визначаємо як систему найістотніших правових поглядів, ідей, уявлень, відчуттів, емоцій, ціннісних орієнтацій, настроїв, що склалися за тривалих часів, виражають ідейно-світоглядне та нормативне парадигмальне відношення народів, етносів, націй до чинного права, правових інститутів і регламентують сферу національних відносин як найголовніших серед усіх інших у будь-які часи. Правосвідомість розвивається через взаємодію з іншими етносами, через взаємовплив, взаємопроникнення правових культур, форм правових свідомостей, які зрештою приводять до деякого ототожнення, вирівнювання національних правових культур, кожна з яких запозичує з іншої духовно-правової спадщини усе істинно народне, гуманне, благородне та справедливе. Етнічне ж слугує виразом національно-особливого, виробленого в процесі природно-історичного розвитку. У процесі тривалого еволюційного розвитку загальносоціальне з необхідністю вбирає національне, і навпаки. Становлення української правової свідомості з усіма її національними особливостями і властивостями – це правовий процес, що складається, поза сумнівом, не на порожньому місці, не штучно, а знаходить сприятливий ґрунт, що готувався в ході тривалого попереднього для української нації суспільно-історичного та правового розвитку як створення якісної правової цінності, маючи домінантою національні орієнтири, а пріоритетними – відповідні інтереси та перспективи [3, с. 76].

Ментальна правова енергія правосвідомості не дає останній “закинути”, трансформувати позитивне право у самодостатню, відірвану від людського буття безжиттєву юридичну догму. Її істинна сила у духовно-моральній зумовленості, постійному вдосконаленні своїх правокультурних ресурсів [9, с. 28].

Свідомість окремої особистості формує погляди, уявлення, почуття щодо чинного або бажаного права, держави, соціальних та державотворчих процесів. Тому, враховуючи вищезазначений принцип “людино-центризму” у державно-владній діяльності національна свідомість окремої особистості здійснює вплив не тільки на індивідуальному рівні, але й формує комплексні масові національні інтенції.

Характеризуючи зміни у суспільстві, виділяють два типи соціокультурних трансформацій. Перший тип, як виникнення і інституалізація традицій та інших елементів культури і соціальної структури, які забезпечують пріоритет запропонованих норм і правил поведінки суб’єктів (традиційних дій) порівняно з можливостями їх інноваційних дій, має назву традиціоналізації. Другий тип, як розширення свободи вибору і відповідальності суб’єктів, збільшення можливостей для інновацій шляхом ускладнення структури суспільства, включення нових елементів, розвитку особистості та піднесення її потреб, називається лібералізацією (модернізацією) [6, с. 7].

Народ, нація чи держава не можуть існувати самостійно, без міжнародної співпраці та взаємодії. Вплив на національну субстанцію відбувається двома шляхами: нівелювання міжнародного чи закордонного правового та державотворчого досвіду або його ідеалізація. Перший шлях веде до шовіністичної держави. Другий – спричиняє правовий космополітизм, тобто феномен, який сповідує принцип “злиття націй”, відмови від національної самобутності, творення загальносвітової культури внаслідок змішування національних культур.

Національна субстанція у праві повинна займати вагому, однак не домінуючу роль. Хосе Ортега-і-Гассет стверджує: “Нації і народності, як свідчить світовий досвід, дійсно в повній мірі не можуть розкрити свій потенціал до тих пір, поки не пройдуть фазу національної державності. І цього не треба боятися, лише б національна державність не стала націоналістичною, коли наростає авторитет влади, лінія на національну чистку, придушення національних меншин” [11, с. 7].

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо: ми пропонуємо ідею національного центрризму в правовій та державно-владній парадигмі. Йдеться про розвиток національно-територіальної, національно-персональної та національно-культурної субстанції з врахуванням позитивного демократичного досвіду державотворчих процесів інших держав через імплементацію міжнародних норм в аспекті можливості поєднання їх з національною складовою механізму державної влади.

1. Арон Р. *Этапы развития социологической мысли* / Р. Арон. – М.: Изд. группа “Прогресс”, 1992. – 608 с. 2. Байниязов Р. *Правосознание и российский правовой менталитет* / Р. Байниязов // *Правоведение*. – 2000. – № 2. – С. 31–40/ 3. Дмитрієнко Ю. *Чому українська правова свідомість більш універсально та традиційно статусна, аніж правова свідомість України* / Ю. Дмитрієнко // *Dynamiska naukowych badan* – 2010: *Materiały VI Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji. Volume 5. Prawo. – Premysł: Nauka i studia.* – С. 74–84. 4. Заблоцький Б. Ф. *Україна: за “правління народне, народом і для народу”. Дорожня карта до мети Помаранчевої революції* / Б. Ф. Заблоцький. – Львів: “Новий Світ-2000”, 2007.– 196 с. 5. Курас І. Ф. *Етнополітологія. Перші кроки становлення* / І. Ф. Курас. – К.: Генеза, 2004. – 736 с. 6. Лапін Н. *Проблема соціокультурної трансформації* / Н. Лапін // *Вопросы философии*. – 2000. – № 6. – С. 7. 7. Луцький І. *Історичні етапи філософсько-правової думки України* / І. Луцький // *Вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. – 2012 – Вип 5.– С. 17–21. 8. Оборотов Ю. Н. *Традиції и новации в правовом развитии* / Ю. Н. Оборотов. – Одеса: *Юридична література*, 2001.– 157 с. 9. Павловська-Кравчук В. *Правосвідомість як ментально-ціннісна основа права* / В. Павловська-Кравчук // *Правова система України у світлі сучасних активних реформаційних процесів: матер. Міжнар. наук. конф.* – К.: Центр правових наукових досліджень, 2010. – Т.1. – С. 28–29. 10. Сливка С. *Філософія права: навч. посіб.* / С. Сливка.– Л.: ЛьвДУВС, 2010.– 264 с. 11. Соколов В. *Власть. Политика. Массы* / В. Соколов, С. Ханеєв.– Одеса: *Маяк*, 2002.– 201 с. 12. Шишко В. В. *Культурологічні аспекти правотворчості: монографія* / В. В. Шишко.– Л.: ЛьвДУВС, 2006.– 188 с. 13. Ross M. *Psychocultural interpretations and dramas: Identity dynamics in ethnic conflict* / M. Ross // *Political psychology*. – 2001. – Vol. 22, № 1. – P.157–178.